

Poola armee lahingud Punaarmee vastu Ilükste maakonnas 1919. aasta septembris Poola vaatenurgast

Ēriks Jēkabsons

1919. aasta 26. augustil korraldas Briti sõjaline missioon Riias konverentsi, millest võtsid osa Läti, Eesti ja Leedu ning Vene valgete Loodearmee (ülemjuhataja Nikolai Judenitš) ja Läänearmee (ülemjuhataja Pavel Bermond-Avalov) esindajad. Vaatlejatena osalesid konverentsil ka Poola esindajad. Konverentsil lepiti kokku ühises pealetungis Punaarmee vastu, kuid peagi algasid lahingud hoopis Läänearmee ja Läti sõjaväe vahel. Lisaks oli erimeelsusi ka Läti, Leedu ja Poola suhetes. Üheks põhjuseks oli Daugavpils piirkonna kuuluvuse küsimus.¹

8. oktoobril 1919 alustas Läänearmee pealetungi Läti vägede vastu. Lahingutes Pavel Bermond-Avalovi vägede vastu saavutas Läti armee võidu suurte kaotuste hinnaga. Latgale oli aga endiselt vaenuliku Punaarmee võimu all. Eesti sõjavägi kontrollis veel mõne aja vältel teatavat osa Kirde-Vidzemest ja lahkus 1920. aasta algul pärast seda, kui Eesti oli Nõukogude Venemaaga rahu sõlminud. Ilükste maakonna idaosa hõivasid aga poolakate ja leedulaste väed, mis olid siia saabunud juba 1919. aasta kevadel, pidades Punaarmeeaga ägedaid lahinguid ja kandes suuri kaotusi. Neil oli selge kavatsus liita need alad oma riigiga. Alles 1919. aasta

¹ Ilükste maakond oli tsaariajal Kuramaa kubermangu idapoolseim maakond, mille põhjapiiriks oli Väina (Daugava) jõgi. Jõgi oli ühtlasi Kuramaa kubermangu ja Vitsebski kubermangu piiriks. Maakond piirnes põhjast ja kirdest Vitsebski kubermangu Daugavpils (saksa keeles Dünaburg, vene keeles Dvinsk, poola keeles Dyneburg või Dźwińsk) maakonnaga, mis oli Venemaaga liidetud Poola jagamisel 18. sajandi viimasel veerandil ja liideti 1920. aasta Läti ja Nõukogude Venemaa rahulepingu alusel Lätiga. Lõunast piirnes maakond Kaunase kubermangu Novoaleksandrovski (tänapäeval Zarasai) maakonna ja Vilniuse kubermangu Disna maakonnaga. Vilniuse vojevoodkond kuulus kuni 1939. aastani Poolale. Ilükste maakond likvideeriti 1949. aastal seoses rajoonide moodustamisega. (*Toim.*)

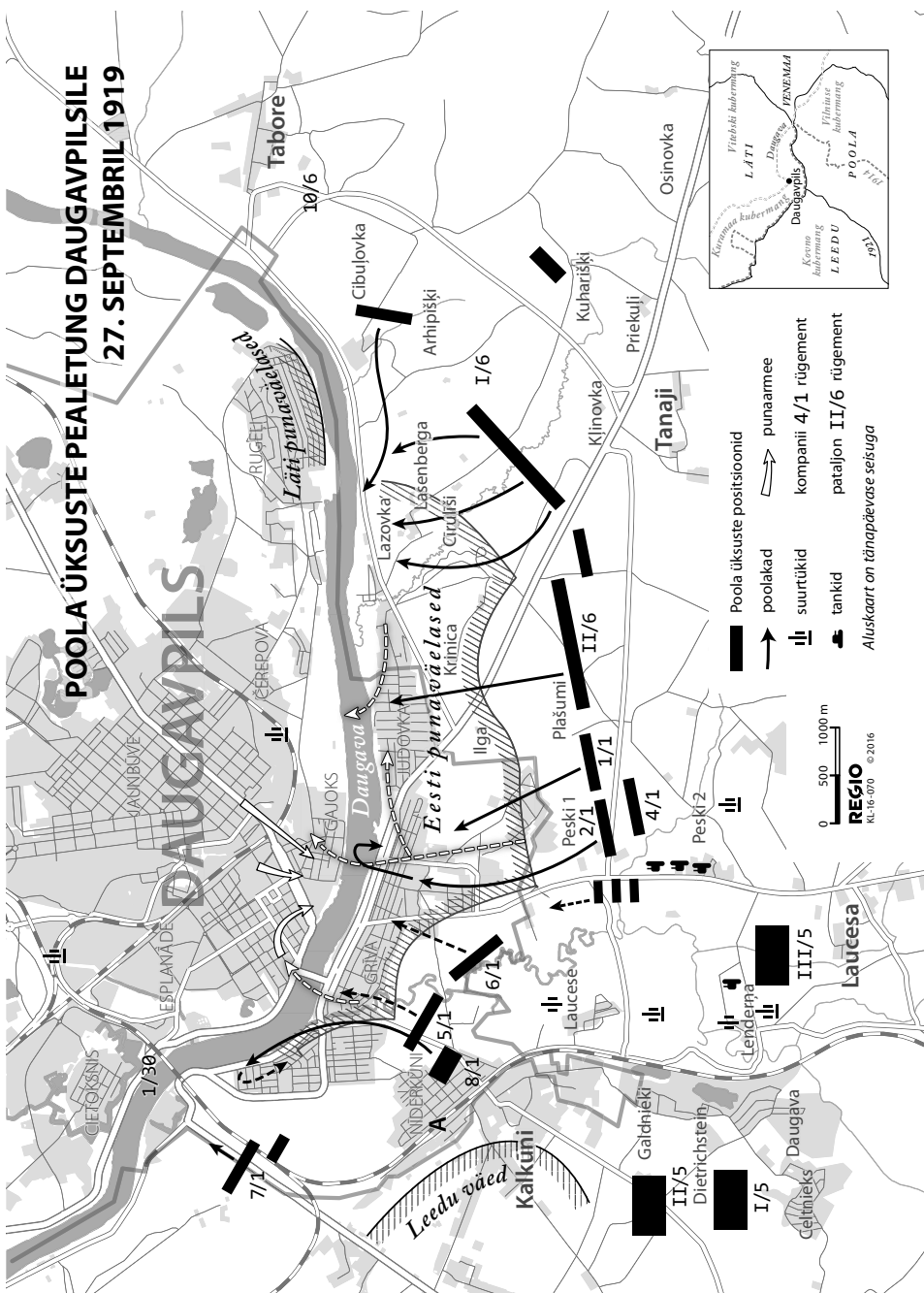
detsembris sõlmiti kokkulepe Läti ja Poola vahel Latgale vabastamise kohta ning Ilūkste maakonna idaosa ja Latgale jäid Lätile.

Artikli eesmärk on kirjeldada rindeolukorda 1919. aasta augustis ja septembris Daugavpilsis ümbruses ja anda ülevaade sõjategevusest, kus ühel pool rinnet võitlesid Poola ja Leedu üksused ning teisel pool Punaarmee üksused, sealhulgas eesti ja läti kütipolgud.

1919. aasta hilissuvel ja sügisel peeti Daugavpilsis piirkonnas ulatuse ja langenute arvu poolest nii Läti kui ka kogu regiooni suurimad lahingud (analoogina Võnnu (Cēsise) lahingutega võiks neid nimetada Daugavpilsis lahinguteks), millest pole poliitilistel põhjustel eriti räägitud. Nimelt pidasid 1919. aasta augustis siin halastamatut võitlust „valed lätlased ja eestlased“, sest Punaarmee löögijõu moodustas läti nõukogude 2. kütipolk ja eesti nõukogude üksik kütibrigaad, ning tinglikult „õiged“ poolakad ja leedulased. Tinglikult, sest mõlemad võitlesid selle nimel, et liita see ala oma riigiga, ent samal ajal algasid nende omavahelised vastuolud, sealhulgas Läti territooriumil. Alles septembri lõpus õnnestus Poola armee 1. tankipolgu prantslaste tankikompanii abil Punaarmee teisel pool Daugavpilsis täielikult Daugava paremale kaldale tagasi lüüa. Selles lahingus osalesid ka paljud Poola armees teeninud prantslastest tankistid, kellest enamik sai haavata.

1919. aasta sügisel pörkasid Ilūkste maakonnas kokku Poola, Leedu, Nõukogude Venemaa ja Läti poliitilis-sõjalised huvid. Läti valitsus pidi kõigepealt lahendama tol ajal aktuaalseima probleemi Zemgales, kus pidasid lahinguid sakslaste ja venelaste üksused Pavel Bermond-Avalovi juhtimise all, ent kõik jõud tuli koondada ka idas võitluseks Punaarmeega. Noore Läti riigi juhid olid juba kokku puutunud eelseisvate piiriprobleemidega nii Leedu kui ka Eestiga. Oli ette näha, et samasugused raskused kerkivad esile ka suhetes Poolaga.

1919. aasta augustis tõusis eriti teravalt päevakorda Daugavpilsis edasise riikliku kuuluvuse küsimus, kuigi jutud Läti võimaliku sõjalise koostöö üle Poolaga Lõuna-Latgale regioonis olid Pariisi rahukonverentsil liikvel olnud juba varem. 2. juunil kirjutas välisminister Zigfrīds Anna Meierovics, et „kuuldused poolakate relvajõudude appiminekest lätlastele

on esialgu alusetud“, ent on võimalik, et Daugavpils juures „seisavad lätlaste polgud õlg õla kõrval Poola ja Leedu vägedega, kaitstes meie maa sõltumatust Venemaa vastu“.²

Leedu armee oli juba juulis peetud lahingutega ületanud omaaegse Kaunase kubermangu ja Kuramaa kubermangu piiri ning sisenenud Ilūkste maakonda, augusti lõpus (29. augustil) aga hõivas Ilūkste ja veidikeseks ajaks ka Grīva. Leedulaste suurtükivägi andis Daugava teiselt kaldalt tuld Daugavpils pihta.³

Läti valitsusele teatati sel ajal leedulaste territoriaalsest nõudmisest Daugavpilsile. Sellepärast andis ajutise valitsuse peaminister Kārlis Ulmanis Riias juba 1919. aasta juulis Leedu kaubandus- ja tööstusministrile Jonas Šimkusele selgelt mõista, et ei soovi Daugavpils leedulastele loovutada.⁴

Poola armee alustas pärast edukaid rünnakuid Valgevenes augusti lõpus samaaegset pealetungi kogu Daugava rindel. Daugavpils suunas liikus kindralleitnant Edward Rydz-Śmigły juhitud väekoondis, mis tegi teataval määral ühise vaenlase vastu ajutist koostööd samas suunas pealetungiva Leedu armeelega.

Poola väekoondis koosnes 6. leegionäride polgust ja 1. leegionäride diviisi osadest (1. ja 5. polk). Peaesmärk oli Daugava jõe kui loodusliku kaitseliini saavutamine, ent üksikasjalikum plaan nägi ette Daugavpils linna ja kindluse ning Līksna jõe hõivamist Daugavpils taga. Selle ülesande täitmiseks tuli kõigepealt vallutada väike, peamiselt ühekorru-selistest puithoonetest koosnev Grīva linn Daugava vasakkaldal ja Daugavpils kindluse vasakkalda kindlustuste fort raudteesilla vastas (nüüd asub seal Daugavpils Grīva vangla). Maastikul oli paljudes kohtades veel I maailmasõja kaevikuid ja okastraattõkete riismeid. Grīva linn ise venis

² *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (Läti rahvusarhiivi Läti riiklik aja-looarhiiv, LVVA) 1313.1.5, 188.

³ Stasys Raštikis, *Lietuvos likimo kelias: iš mano užrašų*, vol. 4 (Chicago: Akademinės skautijos leidykla, 1982), 138; Lietuva. 1919. 31 rugpj.; Jaunākās Ziņas, 6. sept 1919; Brīvā Zeme, 11. sept 1919.

⁴ *Lietuvos Centrinis Valstybines Arhivas* (Leedu riiklik keskarhiiv, LCVA) 923.1.1588, 11.

kitsa ribana piki Daugavat Daugavpils vastaskaldal ja koosnes puitmaja-dest, ühest katoliku ja ühest õigeusu kirikust. Läänes, umbes 700 sammu linnamajadest eemal, asus Daugavpils-Vilniuse raudtee tamm ja sild. Kõrgendikul kohe selle taga paiknes sillaeelse kindlustuse fort oma nelja bastioniga. Grīva idaosas (Ligiņiški) aga viis üle Daugava puidust sild, mida ümbritses neli kindlustust.

6. leegionäride polgu I pataljoni sisenes 27. augustil Turmantase raudteejaama endise Kuramaa kubermangu piiril. 29. augustil ründas pataljon koos vasakul tiival asunud Leedu üksustega Punaarmee üksusi, mis paiknesid vanades maailmasõjaaegsetes kaevikutes, ning liikus ägedaid lahinguid pidades kuni Brigene mõisani Demene vallas (Demene-Grīva-Daugavpils teel). Samal ajal löid poolakad kuni 30. augustini koos vasakul tiival paiknenud leedulastega tagasi üheksa Punaarmee üksuste vastu-peatungi. 30. augustil formeeriti Turmantases poolakate löögiüksus (1. ja 6. leegionäride polk major Bolesław Popowiczi juhtimisel: 3090 tääki, 59 kuulipildujat, kaheksa suurtükki), mis sai ülesande hõivata ööl vastu 31. augustit Kalkūni jaam ja tungida hommikul mõlemale Daugava sillale (raudtee- ja puitsild), mis ühendasid Grīvat ja Daugavpils. Löögi-rühm liikus mööda Daugavpils-Vilniuse raudteed Daugavpils poole. Samal ajal tungis Opa ja Braslaū kaudu Druja suunas 5. leegionäride polk. 27.–29. augusti lahingutes kurnatud Punaarmee 4. diviisi 1. brigaad (1800 tääki, 120 mõõka, 32 kuulipildujat, kaheksa suurtükki) taganes võitluseta venelaste maailmasõjaaegsetelt positsioonidelt Daugavpils eelsilla kindlustustele Grīva raudteesilla juures. Daugavpils kaitsmist korraldas ja juhtis lätlasest kommunist, endine Vene armee porutšik Ansis Daumanis. Tema käsutuses oli kindluse garnison (500 tääki, 12 suurtükki), eesti nõukogude üksik kütibrigaad ja läti nõukogude 2. kütipolk (2000 tääki, kaheksa suurtükki), mis oli äsja Pihkva rindelt saabunud.⁵

Eestlaste brigaadi ja lätlaste polgu Daugava ringkonda ümberpaigutamise otsuse tegi läänerinde 15. armee juhtkond. Esimesena jõudis kohale lätlaste 2. polk, mis sõitis Daugavpils sisse 30. augustil, liikus vaenlase jõulise tule all kohe üle Daugava puitsilla ja astus lahingusse Grīva juures

⁵ *Encyklopedia Wojskowa*, t. II (Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, 1932), 408–409.

ning hõivas ajutiselt Kalkūni. See andis kokkuvõtmiseks aega Punaarmee 4. diviisi ühe polgu üksustele, kes olid enne seda paanikas taganenud.⁶

30. augusti varahommikul jõudis pealetungil Grīva ja Daugavpils suunas kohale Leedu armee 1. brigaad, mille üksused hõivasid kell 12 Kalkūni raudteejaama. Järgnesid leedulaste suure inimkaoga rasked lahingud Grīva pärast.⁷

Kui poolakate üksus saabus 30. augusti õhtul Kalkūni jaama, selgus, et leedulaste pataljon oli seal juba ees. Ent kohe seejärel tegid läti kütid vasturünnaku, mis õnnestus poolakate ja leedulaste ühiste jõududega tagasi lüüa. Samal ajal hõivas löögiüksuse teine üksus, s.o 6. leegionäride polk, idas Skrudaliena ja Saliena. Kahel järgmisel päeval õnnestus poolakatel liikuda 600 meetri kaugusele eelsilla kindlustuste fordist, ent nad olid seal sunnitud kaevikutesse varjuma. Punaarmee 2. läti kütipolgu võitlejatel õnnestus küll leedulased ajutiselt Kalkūnist ja Nīderkūnist välja lüüa, ent varsti pärast seda vallutas poolakate 1. leegionäride polgu rood need uuesti. Kooskõlastatult tegutsedes löid poolakad ja leedulased 31. augustil ja 1. septembril tagasi mitu tugevat vasturünnakut. Lahingust võttis osa ka Poola 1. leegionäride diviisi reserv – 77. jalaväepolgu II pataljon. Suuri raskusi tekitas poolakatele läti punaste kütide ja eesti nõukogude brigaadi osalemine lahingus (Poola ohvitser Adam Borkiewicz, kes võitles 1. leegionäride polgu koosseisus, meenutas hiljem: „Enamlaste 4. diviisile tuli appi lätlaste ja eestlaste valikbrigaad, mille võitlejad olid suurt kasvu ja hea varustusega ning läksid meelsasti lahingusse. Nokkmütside asemel kandsid nad rohelisest kangast müts“ (sellised olid eesti punastel kütidel).⁸

Samal ajal puhkesid poolakate ja leedulaste vahel teatavad arusaamatused positsioonide pärast. Poolakad ei olnud rahul, et leedulased asusid nende selja taha, ent leedulased väitsid, et poolakad lihtsalt jäid

⁶ *Istorija latyšškix strelkov (История латышских стрелков)*, J. P. Krastyn' (Крастынь) (toim.) (Rīga: Zinātne, 1972), 427–428.

⁷ Vt: Vytautas Leščius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose, 1918–1920* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004), 169–170.

⁸ Adam Józef Borkiewicz, *Dzieje 1-go Pułku Piechoty Legionów (Lata wojny polsko-rosyjskiej 1918–1920)* (Warszawa 1929), 259–272 (ilmselt kirjeldas autor siin Eesti sõjamehi); *Latviešu strēlnieku vēsture (1915–1920)* (Rīga: Zinātne, 1970), 352.

positsioonidele neist 50 meetrit eespool. Selle küsimuse lahendamiseks kohtus 30. augustil Malinovka talus Leedu armee 1. brigaadi ülem Kazimieras Ladiga isegi poolakate brigaadi ülemaga, kuid tulemusteta. Ööl vastu 1. septembrit asusid punaväelaste üksused pärast suurtükiväe ettevalmistustuld jälle vasturünnakule ja löid poolakad välja isegi varem leedulaste käes olnud Kalkūni mõisast. Ägedate lahingutega võitsid leedulased positsiooni tagasi. Seejärel kohtus Ladiga poolakate ettepanekul Laucese mõisas poolakate ülemaga veel kord, et arutada Poola sõjaväelaste maha jäetud relvade, mis olid leedulaste kätte sattunud, tagastamist poolakatele. Seda ka tehti.⁹

2. septembril 1919 andsid Daugavpilsi kindluse komandant ja eelsilla kindlustuste lahingupiirkonna ülem Daumanis, kindluse garnisoni staabiülem Pavel Demjaškevič ja komissar Finarti käsu lüüa „valgepoolakad ja leedulased“ tagasi. Muu hulgas avaldati selles teates punaarmeelestele tänu 30. augustil ja 1.–2. septembri öö lahingutes ilmutatud ennastsalgavuse eest ning teavitati, et kindluse kindlustusi taastavad töötajad loetakse mobiliseerituteks ja antakse käsule mitteallumise korral nagu kõik kindluse rajoonis viibivad isikud revolutsioonilise tribunali alla või lastakse kohapeal maha.¹⁰

Eesti nõukogude kütibrigaad asus armeekomandöri, eestlase August Korgi käsku täites 30. augustil äsja vallutatud Pihkva lähistel Tšerski jaamas raudtee-ešelonidesse ja siirdus Daugavpils. Esimene polk jõudis kohale 1. septembril ja astus kohe lahingutesse, ülejäänud brigaadi osad saabusid 4. septembril. Sellest alates allutati eestlaste brigaad 1. diviisile. Brigaad mehitas Daugava vasakkaldal umbes 3–4 versta pikkuse kaitseliini, mis algas raudteesilla juures ja lõppes umbes poolteist versta enne puitsilda. Eestlaste 1. polk vahetas pärast saabumist kohe välja vasakkaldal paiknenud 30. kütipolgu ja lätlaste 2. kütipolgu, hõivates ajutiselt mitu küla umbes kolm kilomeetrit Daugavpilsist lõunas (Polatsk, Dubrovka,

⁹ Leščius, 170–172; Vidmantas Jankauskas, *Kario kelias: generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose* (Vilnius: VDAL, 2004), 169–170.

¹⁰ *Socialističeskaja Sovetskaja Respublika Latvija v 1919 g. i inostrannaja intervencija: dokumenty i materialy v dvux tomah* (Социалистическая Советская Республика Латвия в 1919 г. и иностранная интервенция: документы и материалы в двух томах), 2. kd. (Rīga: Izdatel'stvo AN Latvijas SSR (Издательство АН Латвийской ССР), 1960), 326–327.

Panasjuki), kuid oli varsti sunnitud sealt taanduma. Samal päeval ühinesid Daugava vasakul kaldal 1. eesti polguga ka kohale jõudnud 2. ja 3. eesti polk.¹¹

30. augustist 4. septembrini toimunud lahingutes ei lasknud läti punased kütid ja eesti punakaartlaste brigaad poolakaid ja leedulasi Daugava paremale kaldale ning hoidsid enda käes Grīva kindlustusi ja Grīva linna, väikest ala sellest idas piki Daugavat ja linna põhjaküljel olevat välja. Kohe pärast seda (septembri algul) saadeti kõik Latgales olevad läti punased kütid, ka 2. polk, Magiljovi ja hiljem Lõuna-Venemaale.¹²

Poola vägedele antud käsk vallutada Daugavpils kindlus tühistati 3. septembril pärast sel päeval eestlastega peetud raskeid lahinguid. Algas mitu kuud kestnud positsioonisõda, kus kaevikutest anti püssituld vaenlase pihta. Eriti äge oli see 1. leegionäride polgu piirkonnas Grīva linna vastas. 4., 5. ja 6. septembri ööl tulistasid Punaarmee suurtükid poolakate positsioone Kalkūni (nüüd Grīva) raudteejaama piirkonnas ja Nīderkūnis. 6. septembril õnnestus poolakatel raskustega ja leedulaste abiga vaenlase pealetungiv rood Grīva-Zarasai teelt tagasi lüüa ning 7. septembril löödi tänu ülejooksikult, endiselt ohvitserilt (fordi ülem, kes oli poolakas) saadud informatsioonile tagasi tugev pealetung, mida toetati fordi suurtükkide tulega. Ka poolakatel polnud otsustavaks pealetungiks jõudu. Järgnevatel päevadel kindlustasid mõlemad pooled intensiivselt oma kaevikuid ja traattõkkeid nende ees, tulistasid aeg-ajalt suurtükkidest ja tegid luureretki, mis lõppesid kokkupõrgetega. Mõlemal pool oli ka langenuid. Suurtükitules said kõvasti kannatada Kalkūni loss, kus paiknes poolakate suurtükiväe vaatlus- ja juhtimispunkt, ning Kalkūni ja Nīderkūni hooned. Sel ajal õnnestus Poola luurajatel määrata suhteliselt täpselt kindlaks kaitses oleva vaenlase relvastus ja varustus. 13. septembril muutus Punaarmee suurtükkide tuli märgatavalt tõhusamaks tänu Daugavpilsis üles lastud õhupallidele, millelt vaatlejad tuld

¹¹ Маамяги, Виктор (Маамяги, Виктор), *V ogne bor'by (Krasnye èstonskie strelki) (В огне борьбы (Красные эстонские стрелки))* (Moskva: Мысль (Мысль), 1987), 134–137.

¹² Edgars Andersons, „Sacensība par Daugavpili,“ *Daugavas Vanagu Mēnešraksts* 2 (1965): 49; Edgars Andersons, *Latvijas vesture 1914–1920* (Stockholm: Daugava, 1967), 557; Edward Skarbek, *Zarys historii wojennej 6-go pułku piechoty legionów* (Wilno: „Pogoń“, 1937), 17–18; *Latviešu strēlnieku vēsture*, 352; Lietuva, 1920. 31 rugpj.

korrigeerisid.¹³ Lahingud jätkusid ka Dryssa¹⁴ (Poola 1. ratsabrigaad) ja Krāslava (Poola 5. leegionäride polk) piirkonnas. Alates 4. septembrist peeti eriti veriseid lahinguid Krāslava ja Kaplava rajoonis. 10. septembri ööl läksid vasturünnakule peamiselt lätlastest koosnev Punaarmee 15. armee eriülesannetega polk (*полк особого назначения*) ja teised üksused, murdsid läbi poolakate kaitsest 30 kilomeetri kaugusele ning tungisid edasi Braslaŭ suunas. 13. septembril aga sulges Varnavičist läände liikunud 5. leegionäride polk punaväelaste tagasitee, põletades Krāslava juures oleva silla üle Daugava, ja 16. septembriks olid Punaarmee üksused jõe vasakul kaldal likvideeritud (eriülesannetega polk jõudis siiski paremale kaldale taganeda).¹⁵ Nii jäid vasakul kaldal Punaarmee käsutusse ainult eelsilla kindlustuste fort Grīvas ja väike Grīva linnise. 13. septembril õnnestus eestlaste 2. polgul poolakad Polatski külast veel kord ajutiselt välja lüüa, eestlaste üksiku ratsaväedivisjoni maakuulajad hõivasid mõneks ajaks Putaņiški küla, ent poolakad löid nad sealt varsti minema. 16.–18. septembrini lahingud jätkusid, seejuures õnnestus eestlastel vaikima sundida Laucese juures paiknenud poolakate suurtükipatarei.¹⁶

12. kuni 26. septembrini hõivas piki Daugavat Liellašist kuni Vjata jõeni asuva ala Vilniusest saabunud 3. leegionäride diviis ning kogu 1. leegionäride diviis ja sellele allutatud üksused keskendusid Daugavpilsile pealetungile (kaheksa pataljoni 1., 6. ja 5. polgust, kolm väli- ja viis raskepatareid, sapöörirood, helgiheitja, pontoonirood, soomusrongid Smigly ja Śmiały ning peamiselt prantslastest koosnev 1. tankipolgu 2. rood 20 Renault' tankiga – operatsioonis osales neist 12 ning see oli Poola-Nõukogude sõja esimene tankide osalusel toimunud suurem operatsioon¹⁷). Eesliinil Daugavpils-Zarasai maanteelt kuni Skruda-

¹³ Borkiewicz, 277, 279.

¹⁴ Tänapäeval Verhnjadzvinsk.

¹⁵ Kazimierz Bąbiński, *Zarys historii wojennej 5-go pułku piechoty legionów* (Warszawa: [s.n.], 1929, 41–42; *Gazeta Polska*, 1919. 17 wrz.; *Żołnierz Polski*, 1919, 24 wrz.; *Latviešu strēlnieku vēsture*, 353.

¹⁶ Маамägi, 138.

¹⁷ Michał Piwoszcyk, *Zarys historii wojennej 1-go pułku czołgów* (Warszawa: [s.n.], 1935), 20–30; Bohdan Jezewski, „Udział czołgów w akcji pod Dźwińskiem,” *Przegląd*

lienani paiknesid 1. ja 6. leegionāride polk. 5. leegionāride polgu kolm bataljoni olid rezervis raudtee juures Gudeļi ja Turmantase rajoonis. Nende üksuste paremal tiival oli 3. leegionāride diviisi 9. polk, vasakul tiival 1. Leedu brigād (leedulased olid hõivanud positsioonid piki Daugavat Kalkūnist Kazimirišķini). Vastas seisvate vaenlaste vägede hulgas oli Adam Borkiewiczzi sõnul „eesti nõukogude diviis“ (tegelikult brigāadi 1., 2. ja 3. polk ning 30. kütipolk).¹⁸ Kokku oli Punaarmeel Grīvas ja Daugavpilsis umbes 5000 tääki ja umbes kümme suurtükki ning kolm soomusrongi. Daugava rindejoont Daugavpilsist põhjas kaitses Punaarmee 4. kütidiviisi 2. brigād, idas 1. brigād.¹⁹

Algul oli Poola väejuhatus kavatsenud jõuda Liksna jõeni Daugavpils taga ja moodustada kaitseliin jõe paremal kaldal, ent pärast Antandi (eelkõige Suurbritannia) missiooni sekkumist otsustati operatsiooni eesmärki kahandada, hõivata eelsilla fort Grīvas ja hävitada kõik Daugava sillad. Poolakate seas tekitas ärevust ka Leedu üksuste võimalik reaktsioon, sest oli alust arvata, et leedulased püüavad poolakate operatsiooni ajal hõivata alad, mida poolakad pidasid enda omaks (omavahelised suhted olid sel ajal märkimisväärselt teravnenud ja väiksemaid vastuolusid piirijoonel määramisel võis märgata juba septembri algul²⁰).

Vahetult enne kallaletungi teatas Poola 1. leegionāride brigāadi ülem eelseisvast operatsioonist 1. Leedu brigāadi staabile ja hoiatas, et leedulased ei püüaks poolakaid selja tagant rünnata. Kuid juba kell

Wojskowo-Techniczny t. V, zes. 4 (1929): 738–748; W. Kochutnicki, „Przeszłość bojowa naszych czolgów w świetle krytyki“, *Przegląd Wojskowo-Techniczny* t. IV, zes. 6 (1928): 243–249. Täpsemalt vt Ēriks Jēkabsons, „Latvijas un Frācijas militārie sakari“, *Militārais Apskats* 1 (1995): 79–82; Ēriks Jēkabsons, „Franču tanki un karavīri kaujā pie Daugavpils 1919. gadā“, *Tēvijas Sargs* 6 (2007): 28–29 (<http://doc.mod.gov.lv/lv/ts/2007/6/>).

¹⁸ Adam Borkiewicz kirjutas ekslikult, et vastaste hulgas olid nii 4. eestlaste kui ka 4. ja 6. lātlaste polk, mis olid juba augustis Latgalest Valgevenesse saadetud.

¹⁹ Borkiewicz, 290.

²⁰ Täpsemalt vt Ēriks Jēkabsons, „Latvijas attiecības ar Lietuvu 1919.–1921. gadš“, *Latvijas Vēsture* 1 (1997): 85–91; Ēriks Jēkabsons, „Lietuvas karaspēks Ilūkstes apriņķi 1919.–1920. gadā“, *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A, *Sociālās un humanitārās zinātnes* 59, 2 (2005): 49–64; Sama leedu keeles: Ēriks Jēkabsons, „Lietuvas kariuomene Ilūkstes apskrytyje 1919–1920 metais“, *Karo archyvas*, XXI (2006): 41–66 (http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1392-6489.V_21.PG_41-66/DS.002.0.01.ARTIC).

0.30 samal ööl vastu 27. septembrit ründasid poolakad ise leedulaste 1. brigaadi staapi ja pidasid mõneks ajaks kinni brigaadi ja kogu Ukmergė väegrupi juhataja Pranas Liatukase (ilmselt eesmärgiga kindlustada end leedulaste tegevuse eest). Olukorra ebakindlust ja kummagi poole kaas-süüd vastastikuse konflikti süvendamisel tõendab 27. septembri õhtul Poola 1. diviisi staabis viibinud Briti sõjalise missiooni esindaja, major H. B. Mocketti telegramm Daugavpils rindel olevate Leedu üksuste üle-male. Ta märkis telegrammis, et poolakad asuvad rünnakule eesmärgiga hõivata üksnes eelsilla kindlustused Grīvas, mitte Daugavpils. Seoses sel-lega, et rünnati ühist vastast, palus Briti major, et leedulased lõpetaksid poolakate tagala ohustamise võimaliku kallaletungiga (leedulased olid kinni pidanud poolakate moonavoori).²¹

Esialgse kava kohaselt pidi Poola vägede põhjagrupi (kaks 1. leegionä-ride polgu pataljoni ja kolm 6. leegionäride polgu pataljoni koos 5. leegio-näride polgu ühe reservpataljoni) 1. suurtükibrigaad soomusrongi ja tankide toel hõivama Grīva, eelsilla ford ja Daugavpils ning purustama sealsed olulisemad objektid, et võimaldada sapööridel sillad hävitami-seks ette valmistada, ning lõpuks õhtul taanduma Grīvasse.²² Pärast seda

²¹ LCVA 384.3.16, 1, 10, 17.

²² Poola üksuste 27.–28. septembri lahingute kirjelduse aluseks on järgmised allikad ja kirjan-dus: Borkiewicz, 291–315; KL, „Historja pulków i bataljonów saperskich w latach 1918–1928,“ *Przegląd Wojskowo-Techniczny*, t. IV. zes. 6 (1928): 345–346, 406–407; Tadeusz Wejtko, *Zarys historii wojennej 3-go pułku saperów wileńskich* (Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1932), 5; *Polska w pierścieniu prób i ognia: rok 1918–1926*, zeb. i ułożył M. Wieliczko (Warszawa: [s.n.], 1933), 139 (siin on märgitud, et 27.–28. septembri lahingutes kaotasid poolakad 123 meest langenute ja 371 haavatuna); Babiński, 42; Stefan Pomarański, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Piechoty Legionów* (Warszawa: [s.n.], 1931, 54–56; Zygmunt Szatner, *Zarys historii wojennej 9-go pułku piechoty legionów* (Warszawa: [Wojsk. Biuro Hist.], 1928), 15–16; Skar-bek, 19 (hiljem kirjutati polgu lipule „Dyneburg 27 IX 1919“); Roman Lewicki, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Artylerji Polowej Legionów* (Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1929), 25; Władysław Zaufał, *Zarys historii wojennej 3-go pułku artylerji ciężkiej im. króla Ste-fana Batorego* (Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1930), 12–13; Stefan Herzog, *Zarys historii wojennej 5-go pułku artylerji ciężkiej* (Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1930), 31 (endise 1. raskesuurtükipolgu 1. diviisjoni kohta); Centralne Archiwum Wojskowe (Poola armee keskarhiiv), 400. 1. 495 (K. Piotrowski, 6. p. p. *Leg. Epizod bojowy z walk o Dźwińsk we wrześniu 1919 r.*), 1893 (J. Riegert, *Przebieg bitwy pod Dyneburgiem w miesiącu wrześniu 1919 roku*); *Nasz Kraj*, 1919. 2 paźdz.; *Żołnierz Polski*, 1919. 26 list.; Stefan Witkowski, *Zarys historii wojennej 23-go pułku piechoty* (Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1928), 13;

tuli sild õhku lasta. Kell 2.00 öösel enne pealetungi aga muutis rünnakurühma juhtkond korraldust ja tühistas Daugavpilsis ajutise hõivamise käsu. Sild tuli õhata ilma Daugavpilsis hõivamata (ka selle muudatuse põhjustas Antandi sõjalise missiooni sekkumine, millega püüti reguleerida poolakate suhteid leedulastega, kes ei olnud nõus, et poolakad sisenevad Daugavpilsis, sest soovisid seda ise teha).

Luurajatelt saadud andmed kinnitasid, et eelsilla kindlustuste fordi kaitses olid 30. kütipolgu pataljon ja kindluse pataljon, Grīva linna kaitses aga eestlaste 2. polk (umbes 1200 tääki ja 22 kuulipildujat) ning reservis oli kolm polku. Väikest ala Grīvast kuni Lašini kaitses eestlaste 1. polk. Üks vaenlaste soomusrongidest seisis Daugavpilsis kaldal raudteesilla juures.

Pealetung pidi algama 27. septembril kell 4.30 hommikul, ent tankiroodu hilinemise tõttu (see saabus mööda raudteed alles öösel, sisenes kell 4.20 Laucesesse ning 10 minutit hiljem asus lähteasendile mõlemal pool Laucesse-Grīva maanteed kilomeeter Grīvast põhja pool) algas see hiljem. Siis avasid tule poolakate suurtükid. 10 minutit hiljem liikusid mööda maanteed edasi 1. leegionäride polgu I pataljoni mehed, kellele järgnes kümme tanki. Eelväli õnnestus ületada ilma vastupanuta, kuid 50 sammu enne traattõkkeid avas vaenlane ägeda kuulipilduja- ja püssitule, mis surus pealetungijad maha ja nad avasid vastutule. Alles 15 minuti pärast, kui tule avasid poolakate tankid, taganesid punaväelased korratult puitsilla poole ja Poola jalaväelased jätkasid pealetungi, jättes maha palju langenuid. Puitsilla juures, mille parema kalda otsa Daugavpilsis poolel tulistasid Poola suurtükid (lõigates nii ära punaväelaste taganemistee), võtsid poolakad vangi umbes sada vaenlast. Ülejäänud põgenesid Poola kuulipildujate tule all itta, kus Maļutki juures sai jõe ületada parvega. Seal sattusid põgenevad punaväelased aga pealetungiva 6. leegionäride polgu allüksuste tule alla, viimaseid toetas puitsillalt varsti sinna jõudnud tankirühm.

Kohe pärast seda alustasid poolakate minöörid 1. polgu 3. roodu kaitse all puitsilla mineerimist. Sel hetkel avasid eestlaste brigaadi suurtükid,²³

Ferdynand Markiewicz, *Zarys historii wojennej 7-go Pułku Piechoty Legjonów* (Warszawa: [s.n.], 1928), 11; Mieczysław Targowski, *Zarys historii wojennej 8-go pułku piechoty legjonów* (Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1928), 18.

²³ Maamägi, 140.

silla juurde sõitnud kaks soomusautot ja püssimehed tule silla pihta (silla teist otsa kaitses eestlaste brigaadi 5. polgu I pataljon). Poola rood ja sapöörid kaotasid sillal langenute ja haavatutena umbes 40 meest. Palju haavatuid oli ka 3. tankirühmas, mis saabus pärast lahingu algust tagalast puitsilla juurde võimaliku vasturünnaku tagasilöömiseks. Kui sapöörid olid oma töö lõpetanud, taganes Poola vägi sillalt raskustega vasakule kaldale. Seejärel lasti sild koos surmavalt haavatutega õhku ja see põles ära.

Ka 1. leegionäride polgu II pataljon alustas vasakul tiival pealetungi kell 5.40 hommikul. Kaks roodu ületasid joostes vahemaa linnani ja hõivasid selle pärast lühikest tänavavõitlust, kaotades kuus meest langenute ja haavatutena. Kohe seejärel said 7. ja 8. rood käsu vallutada fort. Neid pidid toetama puitsillalt kohale sõitnud tankirühm (viis prantslaste Renault' tanki) ja suurtükid. Ent suurtükituli hilines. Seepärast saatis fordist 500 sammu kaugusel paiknenud 7. roodu ülem ette mitu patrulli. Kui need ületasid täielikult avatud eelvälja ja jõudsid 50 sammu kaugusele traattõketest, avas vastane ägeda tule ning tappis kaks ja haavas kolme leegionäri. Seejärel varjus 7. rood kell 6.45 kaevikusse, tulistades nähtavaid märke ja nõudes pidevalt suurtükiväe tuletoetust, mida siiski ei tulnud (jälle ja mitte viimast korda selle lahingu vältel ilmnes Poola jalaväe ja suurtükiväe halb koostöö).

Suurtükiväe tuletoetust ootas ka 8. rood Grīvas raudteesilla kindlustuste juures. Abi osutamisest keeldus ka tankirühma ülem, sest ägeda pealetungi tõttu polnud tal kütust (varustusrühm koos kütusevarudega oli jäänud kaugele tagalasse). Pealegi oli tankidele antud käsk sõita üksnes Grīvas paikneva jõeületusparveni ja toetada tulega sapööre, kes pidid parve hävitama (see ülesanne oli juba täidetud). Nähes, et abi ei tule, otsustas 8. roodu ülem, 21-aastane nooremleitnant Stanisław Feliks, alustada kell 8.00 pealetungi iseseisvalt. Pärast esimesi samme vähenes vaenlase tuli veidi ja see jättis eksliku mulje, et vaenlane on hakanud taganema. 100 meetri kaugusel traattõketest sattusid poolakad aga 4–5 kuulipilduja risttule alla. Kaks esimest rühma niideti sõna otseses mõttes maha, rooduülem ja 21 leegionäri langesid, raskelt said haavata mõlemad rühmaülemad ja üle 30 sõduri. Üks osa (ühemasa sõdurit) varjus mürsulehtrisse ja võeti seal vangi, kuid roodu riismed (umbes 30 meest) sööstsid

Daugavasse ja taganesid ujudes korratult Grīvasse. Seda nähes püüdsid punaväelased asuda vasturünnakule, ent üks 5. roodu rühm ja 8. roodu riismed löid rünnaku Grīva lääneservas raskustega tagasi. Kohe pärast seda avasid Poola suurtükid tule raudteesilla pihta, kuid lasud tabasid järjekordselt ka poolakate endi 5. ja 7. roodu positsioone. Kuni õhtuni jätkus kuulipilduja-, püssi- ja suurtükituli vastase pihta. Punaarmee suurtükimürsk tabas Niderkūnis asuvat hoonet, kus paiknes 1. leegionäride polgu II pataljoni staap, ja tappis hommikul haavata saanud adjutandi, kes seal lamas. Kokku kaotas 1. polk sel päeval 41 meest langenute (neist kolm ohvitseri) ja 120 haavatutena (kuus ohvitseri). Ka 6. leegionäride polgus oli 18 langenut, haavata sai neli ohvitseri ja 83 leegionäri. Fort oli ikka veel vaenlase käes, ülesanne oli täidetud vaid osaliselt ja ootamatult raskete kaotustega.

Suuri kaotusi oli ka punaarmeele. Juba mõni tund pärast poolakate pealetungi algust teatas eestlaste 2. polgu ülem, et Poola suurtükid olid polgu ühe roodu täielikult hävitanud ning 1. eesti polgu staabi side roodudega oli katkenud. Kell 8 hommikul lõhkes poolakate suurtükimürsk Daugavpilsis keskuses paiknenud brigaadi staabis (kaks sõdurit said surma ning kaheksa meest, nende hulgas brigaadikomissar ja staabiülem, haavata või põrutada) ning katkestas selle side polkudega. Kell 10 sai jalast haavata ka brigaadiülem. Peale selle õnnestus Poola suurtükiväel hävitada ka eestlaste 2. ja 3. polgu staap. Käskjalad, kes saadeti 1. polku käsuga taganeda paremkaldale, ei tulnudki tagasi.²⁴

27. septembri õhtul toimus Poola väegrupi (1. leegionäride brigaad) staabi lahingunõupidamine, kus arutati pealetungi tulemusi ja anti 1. leegionäride polgu 7. roodule ning reservis olnud 5. leegionäride polgu 1. ja 2. roodule käsk hõivata hommikul fort. 1. leegionäride polgu 1. ja 2. rood said ülesande anda tugevat tuld vaenlase positsioonide pihta Daugavpilsis (jõe vastaskaldal) ning toetada pealetungivaid üksusi, kaks tankirühma pidid puhastama jalaväelaste tee forti traattõketest ja kuulipildujapesadest. Suurtükivägi ja soomusrong Šmiały pidid 20 minuti vältel tulistama vaenlase positsioone ning hiljem kandma tule üle ford

²⁴ Maamägi, 139.

keskosale, kaldakindlustustele ja raudteesillale, jälgides raketisignaali, mille pidi jalaväe eesliinilt andma suurtükiväehvitserist tulejuht.

Õo vastu 28. septembrit möödus üsna rahulikult ja poolakatel õnnestus oma haavatud ja osa langenuid eikellegimaalt ära tuua. Kell 3.00 öösel asendasid 8. roodu riismeid positsioonile saabunud 5. polgu kaks roodu, kes asusid üksteise järel lähtepositsioonile ja liikusid pimeduse varjus 400 sammu kaugusele fordil kindlustustest, hoides oma vasakul tiival kontakti 1. leegionäride polgu 7. rooduga, kes valmistus idast forti ründama.

Kell 5.10 avasid poolakate raske- ja kergesuurtükid turmtule fordil pihta, mida katsid tihedad suitsupahvakud. Punaarmee soomusrong, mis oli sõitnud fordil ette, taandus poolakate soomusrongi Śmiały tule all kiiresti üle silla. Seal tabas rongi poolakate mürsk ja rong jooksis rööbastelt maha, kuid jätkas endiselt tulistamist. Poolakate suurtükkidest veidi nõrgem Punaarmee suurtükivägi vastas Niderkūnit ja Kalkūni lossi tulistades.

Kell 5.30 läksid pealetungile tankid ja jalavägi. Kohe alguses, poolakate ja Punaarmee soomusrongi duelli ajal, tabas soomusrongi Śmiały märgist mööda läinud mürsk ühe oma tanki mootorit ja lõi masina rivist välja. Kell 5.55 jõudis 5. leegionäride polgu rood traattõketeni, ent siin, hoolimata suurtükiväe tulejuhi korduvatest signaalrakettidest, mille järel oleks pidanud tule ettepoole üle kandma, jäi Poola jalavägi oma suurtükkide ägeda turmtule alla. Kaotuste tõttu pidid jalaväelased kiiresti lähtepositsioonile taganema. Ent mõlemad tankirühmad jätkasid oma roomikutega traattõkete purustamist ja seejärel siirdus üks tankirühm 1. leegionäride polgu 7. roodu piirkonda. Seal rajasid tankid traattõketesse läbikäigu (jalaväelased olid sellega juba ise telkmantlite ja seljakottide abil algust teinud), mille kaudu poolakad kaevikutesse tungisid ja punaväelased kiiruga taganema sundisid. Fordil kirdeosa kaitsjad ei märganud naabrite taganemist ja Poola üksustel õnnestus neid üllatada. Vangi võeti 52 meest ja hõivati kaks kuulipildujat. Selle rünnaku ajal tappis rööbastelt maha lastud Punaarmee soomusrongilt tulistatud mürsk ühe poolakate tankimehaaniku, kes oli tehnilise viperuse kõrvaldamiseks tankist väljunud.

Samal ajal tungis ka 5. leegionäride polgu 1. rood tankide toel Grīva poolt fordil kaevikutesse. Mõlemad poolakate roodud jäid siin fordil sisekindlustustest lähtuva ägeda tule alla. Sel kriitilisel hetkel vedas jälle alt

Poola suurtükivägi, kellel jäid signaalraketid lahingutules märkamata. Vallutatud kaevikutes olev Poola jalavägi jäi oma suurtükkide tule alla. See põhjustas segaduse, mis õnnestus ohvitseridel vaid suure vaevaga kõrvaldada; kuid suurtükituli oli haavanud ja tapnud mitu leegionäri ning lõhkunud lahingu ajal veetud välitelefoniliinid. Telefoni teel õnnestus suurtükituli siiski viimaks peatada.

Kohe pärast seda, kell 6.45 hõivasid poolakad kogu fordi, võtsid vange ja sõjasaaki. Kohe, kui raudteesilla juurde olid jõudnud tankid, alustasid tööd Poola sapöörid ja mineerisid silla. Tankid sulgesid taganemistee ümberpiiratud punaväe garnisonile, kes püüdis meeletult üle Dau-gava jõuda. Punaarmee 30. kütipolgu riismed püüdsid parvede ja paatidega jõge ületada, kuid kaldaäärsest vallilt tulistasid neid tankide suurtükid ja kuulipildujad ning nad kõik uppusid enne teise kaldani jõudmist.

Siiski läks aega, enne kui Poola suurtükkidel õnnestus vaigistada vaenlase soomusrong, mis oli teisel kaldal rööbastelt maha lastud ja mille tuli takistas sapööridel silla õhkulaskmist. Sild õnnestus õhkida alles kell 21.00 öhtul.²⁵ 28. septembril langes veel üks 1. leegionäride polgu sõdur. Poola luurepatrulli leegionäri, kes saadeti fordist Daugava-äärset olukorda uurima, lasid maha Leedu sõdurid (varsti pärast seda tuli forti poolakate juurde leedulaste ohvitser ja vabandas juhtunu pärast, öeldes selgituseks, et leedulased ei teadnud fordi vallutamisest ja pidasid patrulli punaarmee-lasteks). 27.–28. septembri lahingu ajal hõivasid Leedu armee 1. brigaadi üksused pealetungivate poolakate selja taga oleva ala ja taganesid piirijoonele Daugavpils-Vilniuse raudteest läänes (Kalkūni-Turmantase piirkond) alles pärast 5. leegionäride polgu aktsiooni nende vastu.

Poola väegrupi ülesanne oli täidetud, kuid ka kaotused olid suured. 29. septembril sängitati Laucese katoliku surnuaeda 1. leegionäride polgu langenud. Poola vägi kaotas 27.–28. septembri lahingutes Lätis kokku 123 langenut ja 371 haavatut. Kokku kaotas Poola augustis ja septembris tänapäeva Läti territooriumil toimunud lahingutes langenutena 13 ohvitseri ja 253 sõdurit, sealhulgas 1. leegionäride polk 79 (koos hiljem

²⁵ Vt õhkulastud raudteesilla fotot *O niepodległość i granice, 1914–1921*, Zbigniew Wójcik, Andrzej Friszke (Warszawa: „Editions Spotkania“, 1990), 153.

surnud haavatutega), 5. polk 51, 6. polk 75, 1. raskesuurtükiväe polk neli, 1. pioneeripataljoni rood kaks ja tankirood ühe langenu. Lisaks kaotas 9. leegionäride polk Saliena juures 41 meest langenutena.

Märkimisväärne arv langenuid oli ka Punaarmeel. Eestlaste 3. polk kaotas langenute, haavatute ja vangilangenutena 400 sõjaväelast. Septembri keskel oli eestlaste brigaadis olnud 5147 sõjameest, kellest oli 28. septembriks kaotatud umbes 1250. Oktoobri alguses viidi eestlaste brigaad Daugavpilsist Višķisse, paigutati peatselt ümber Vene kodusõja lõunarindele ja formeeriti ümber diviisiks.²⁶

Fordi vallutamisele järgnevatel päevadel vahetasid 1. leegionäride diviisi Daugavpils juures välja 3. leegionäride diviisi üksused (23. jalaväepolk), mis pidasid koos 7., 8. ja 9. leegionäride polguga positsioonilahinguid, tehes aeg-ajalt väljatunge Daugava vasakule kaldale. Vasakult tiivalt Grīvast kuni Kazimiriškini hoidis umbes 20 kilomeetri pikkust rindelõiku Läti armee.

Läti ajakirjandus kajastas Daugavpils juures toimunud lahinguid katkendlikult ja vahel ekslikult (näiteks teatati Daugavpils langemisest poolakate kätte ja Grīva äravõtmisest 29. septembril, kuigi tegelikult toimus see varem), ent siiski oli tunda elavat huvi selles rindelõigus toimuva vastu.²⁷ Sellest tulenevalt tugevnes Läti avalikkuse hirm Daugavpils riikliku kuuluvuse pärast. Seepärast rõhutas Z. Meierovics 7. oktoobril avalikkuse rahustamiseks, tuginedes septembris Vilniusest Kārlis Zariņši juhitud delegatsioonilt saadud kinnitustele, et Daugavpils vasakkalda kindlustuste hõivamine toimus Läti ja Poola valitsuse kokkuleppe kohaselt ega mõjuta negatiivselt mõlema riigi häid suhteid.²⁸

Rindel Daugavpilsist Drujani jätkusid positsioonilahingud poolakate ja Punaarmee vahel, sagedased luurekäigud (teisele kaldale tungimised) ja vastastikune suurtükituli. Selline olukord vältas 3. jaanuarini 1920. aastal, kui Poola ja Läti väed ületasid mõlema armee ülemjuhatus kokkuleppe kohaselt Daugava ja vabastasid kuu aega kestnud lahingutega Latgale.

²⁶ Maamägi, 140–144.

²⁷ *Jaunākās Ziņas*, 17. sept, 2., 3. okt 1919; *Latvijas Sargs*, 27. sept 1919; *Brīvā Zeme*, 2., 3., 4. okt 1919; *Baltijas Vēstnesis*, 2., 7. okt 1919.

²⁸ *Jaunākās Ziņas*, 8. okt 1919.

1919. aasta septembri lahingud olid ja on väga olulised nii Poola kui ka Läti, Leedu, Eesti ja Venemaa ajaloos. Seal kaotasid elu paljud Poola sõjamehed ja tuleb öelda, et nad langesid praeguse Läti vabastamise eest enamlaste käest. Verd valasid 27.–28. septembri lahingus ka Poola armee 1. tankipoligus teeninud prantslastest ohvitserid, kellest enamik sai haavata. Olukorra traagilisust tõendab asjaolu, et vaenlase poolel Punaarmees võitlesid eestlaste ja lätlaste kütipolgud, kelle kaotused olid väga suured. 1920. ja 1930. aastatel ei räägitud nendest lahingutest poliitilistel põhjustel. Kohe pärast vallutamist Punaarmeelt liideti see endise Kuramaa kubermangu Ilükste maakonna osa (kuus valda ja Grīva linna ida-osa) Poola Brastławi maakonnaga, sest poolakad pidasid seda etnilistel ja strateegilistel kaalutlustel endale kuuluvaks. Samal ajal ei soovinud sellest alast loobuda leedulased ning ka Läti valitsus pidas seda ala põhjendatult enda omaks. Alles 1920. aasta juulis, kui poolakad olid Punaarmee pealetungi tõttu sunnitud piirkonnast lahkuma, liideti see Lätiga. 1920. aastatel kestis Poola ja Läti territoriaalvaidlus selle piirkonna pärast ning Läti võimud suhtusid vahel väga tundlikult isegi katsetesse meenutada Poola sõjameeste osalust piirkonna vabastamisel 1919. aastal.²⁹

Tõlge läti keelest: Alias Tõlkeagentuur OÜ

Bibliograafia

Arhiivid

Leedu Riiklik Keskarihiiv (*Lietuvos Centrinis Valstybines Arhivas, LCVA*)

384 Krašto apsaugos ministerija

923 Kariuomenes štabas

Läti Rahvusarhiivi Riiklik Ajalooarhiiv (*Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, LVVA*)

1313 Ārlietu ministrijas kanceleja

²⁹ Täpsemalt vt: Ēriks Jēkabsons, „Sešu pagastu un Grīvas pilsētas problēma Latvijas un Polijas attiecībās 20.–30. gados,“ *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 1 (1995): 80–101.

Poola Sõjaväe Keskarhiiv (*Centralne Archiwum Wojskowe*)

I.400 Kolekcje Rękopisów

Perioodika

Baltijas Vēstnesis, Riia, 1919

Brīvā Zeme, Riia, 1919

Gazeta Polska, Varssavi, 1919

Jaunākās Ziņas, Riia, 1919

Latvijas Sargs, Lāti, 1919

Lietuva, Kaunas, 1919, 1920

Nasz Kraj, pismo codzienne, polityczne i literackie, Vilnius, 1919

Żołnierz Polski, Varssavi, 1919

Kirjandus

Andersons, Edgars. „Sacensība par Daugavpili,” *Daugavas Vanagu Mēnešraksts* 2 (1965).

Andersons, Edgars. *Latvijas vesture 1914–1920*. Stockholm: Daugava, 1967.

Bąbiński, Kazimierz. *Zarys historii wojennej 5-go pułku piechoty legionów*. Warszawa: [s.n.], 1929.

Borkiewicz, Adam Józef. *Dzieje 1-go Pułku Piechoty Legionów (Lata wojny polsko-rosyjskiej 1918–1920)*. Warszawa, 1929.

Encyklopedia Wojskowa, t. II. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, 1932.

Herzog, Stefan. *Zarys historii wojennej 5-go pułku artylerji ciężkiej*. Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1930.

Istorija latyšškich strelkov (История латышских стрелков), J. P. Krastyn' (Крастынь) (toim.). Rīga: Zinātne, 1972.

Jankauskas, Vidmantas. *Kario kelias: generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose*. Vilnius: VDAL, 2004.

Jēkabsons, Ēriks. „Franču tanki un karavīri kaujā pie Daugavpils 1919. gadā,” *Tēvijas Sargs* 6 (2007): 28–29 (<http://doc.mod.gov.lv/lv/ts/2007/6/>).

Jēkabsons, Ēriks. „Latvijas attiecības ar Lietuvu 1919.–1921. gadš,” *Latvijas Vēsture* 1 (1997): 85–91.

Jēkabsons, Ēriks. „Latvijas un Frācijas militārie sakari,” *Militārais Apskats* 1 (1995): 79–82.

- Jēkabsons, Ēriks. „Lietuvas karaspēks Ilūkstes apriņķī 1919.–1920. gadā,” *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, Sociālās un humanitārās zinātnes* 59, 2 (2005): 49–64.
- Jēkabsons, Ēriks. „Lietuvas kariuomene Ilūkstēs apskrytyje 1919–1920 metais,” *Karo archyvas XXI* (2006): 41–66 (http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1392-6489.V_21.PG_41-66/DS.002.0.01.ARTIC).
- Jēkabsons, Ēriks. „Sešu pagastu un Grīvas pilsētas problēma Latvijas un Polijas attiecībās 20.–30. gados,” *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 1 (1995): 80–101.
- Jeżewski, Bohdan. „Udział czołgów w akcji pod Dźwińskiem,” *Przegląd Wojskowo-Techniczny* t. V, zes. 4 (1929): 738–748.
- KL. „Historia pulków i bataljonów saperskich w latach 1918–1928,” *Przegląd Wojskowo-Techniczny*, t. IV, zes. 6 (1928).
- Kochutnicki, W. „Przeszłość bojowa naszych czołgów w świetle krytyki,” *Przegląd Wojskowo-Techniczny* t. IV, zes. 6 (1928): 243–249.
- Latviešu strēlnieku vēsture (1915–1920)*. Rīga: Zinātne, 1970.
- Leščius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose, 1918–1920*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.
- Lewicki, Roman. *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Artylerji Polowej Legjonów*. Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1929.
- Maamägi, Viktor (Маамяги, Виктор). *V ognе bor'by (Krasnye èstonskie strelki) (В огне борьбы (Красные эстонские стрелки))*. Moskva: Mysl' (Мысль), 1987.
- Markiewicz, Ferdynand. *Zarys historii wojennej 7-go Pułku Piechoty Legjonów*. Warszawa: [s.n.], 1928.
- O niepodległość i granice, 1914–1921*, koost. Zbigniew Wójcik ja Andrzej Friszke. Warszawa: „Editions Spotkania“, 1990.
- Piwożczyk, Michał. *Zarys historii wojennej 1-go pułku czołgów*. Warszawa: [s.n.], 1935.
- Polska w pierścieniu prób i ognia: rok 1918–1926*, zeb. i ułożył M. Wieliczko. Warszawa: [s.n.], 1933.
- Pomarański, Stefan. *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Piechoty Legjonów*. Warszawa: [s.n.], 1931.
- Raštikis, Stasys. *Lietuvos likimo kelias: iš mano užrašų*, 4 kd. Chicago: Akademinės skautijos leidykla, 1982.

- Skarbek, Edward. *Zarys historii wojennej 6-go pułku piechoty legionów*. Wilno: „Pogoń“, 1937.
- Socialističeskaja Sovetskaja Respublika Latvija v 1919 g. i inostrannaja intervencija: dokumenty i materialy v dvux tomax* (Социалистическая Советская Республика Латвия в 1919 г. и иностранная интервенция: документы и материалы в двух томах), 2. kd. Rīga: Izdatel'stvo AN Latvijskoj SSR (Издательство АН Латвийской ССР), 1960.
- Szatner, Zygmunt. *Zarys historii wojennej 9-go pułku piechoty legionów*. Warszawa: [Wojsk. Biuro Hist.], 1928.
- Zaufał, Władysław. *Zarys historii wojennej 3-go pułku artylerji ciężkiej im. króla Stefana Batorego*. Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1930.
- Targowski, Mieczysław. *Zarys historii wojennej 8-go pułku piechoty legionów*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1928.
- Wejtko, Tadeusz. *Zarys historii wojennej 3-go pułku saperów wileńskich*. Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1932.
- Witkowski, Stefan. *Zarys historii wojennej 23-go pułku piechoty*. Warszawa: [Wojskowe Biuro Historyczne], 1928.

The battles of the Polish Army against the Red Army in Ilūkste county in September 1919 from Poland's viewpoint

Ēriks Jēkabsons

The article describes a currently little-known episode in the history of the wars of independence of the Baltic countries and the Polish-Soviet war, where Polish Army and Lithuanian units fought against the Red Army at Daugavpils in September 1919, with the Estonian and Latvian Rifle regiments forming the main part of the Red Army forces at Daugavpils. Within the composition of the Polish forces, a French tank company also took part in the battle. The Polish units as well as the Red Army suffered extensive losses in the battle. The situation was complicated by conflicts between Poland, Lithuania and Latvia, as all these countries deemed the Daugavpils region as a future part of their country. At the same time, tensions were also building between the Latvian Army and the West Russian Volunteer Army led by General Pavel Bermond-Avalov. War broke out between them in October 1919. Immediately after the end of the battle of Daugavpils, six municipalities of the Ilūkste county in Courland were joined with Poland. At the beginning of 1920, the Polish and Latvian armies liberated Latgale. The Polish forces left Ilūkste county in the summer of 1920, when the fiercest battles of the Polish-Soviet war were being fought.

Keywords: Latvian War of Independence, Polish-Soviet War, Estonian Red Rifle regiments, Latvian Red Rifle regiments, Polish-Lithuanian relations, Polish-Latvian relations